

Izvirni znanstveni članek (1.01)
Bogoslovni vestnik 77 (2017) 1,67–78
 UDK: 27-185.53-675
 Besedilo prejeto: 3/2017; sprejeto: 5/2017

Simon Malmenvall

Zgodovina odrešenja v ekumenski perspektivi

Povzetek: Članek je v duhu ekumenskega dialoga med krščanskimi veroizpovedmi posvečen analizi segmenta znanstveno-teološke obravnave tematike zgodovine odrešenja. Omenjena analiza zajema tri mednarodno prepoznavne avtorje iz 20. stoletja: luteranskega teologa Oscarja Cullmanna (1902–1999), pravoslavnega teologa in zgodovinarja Georgija Florovskega (1893–1979) in katoliškega teologa Hansa Ursa von Balthasarja (1905–1988). Avtor članka zagovarja dve tezi. Prvič, duhovna interpretacija svetovne zgodovine v smislu zgodovine odrešenja je splošna značilnost celotne krščanske teološke tradicije, tako vzhodne kakor zahodne. Drugič, znanstveno-teološka obravnava tematike zgodovine odrešenja pri Cullmannu, pri Florovskem in pri Balthasarju prinaša tri komplementarne poudarke, ki kažejo na bogastvo njihovih lastnih konfesionalnih izhodišč. Pri Cullmannu je namreč zgodovina odrešenja obravnavana pretežno z biblijskega, pri Florovskem pretežno z ekzeziološkega, pri Balthasarju pa pretežno z etičnega vidika.

Ključne besede: zgodovina odrešenja, razodetje, ekumenizem, teologija zgodovine, Oscar Cullmann, Georgij Florovski, Hans Urs von Balthasar

Abstract: **Salvation History in the Ecumenical Perspective**

The article aims at analyzing a segment of the scholarly-theological discussion about the subject of salvation history in the spirit of ecumenical dialogue between different Christian faiths. The analysis includes three internationally renowned authors from the 20th century: the Lutheran theologian Oscar Cullmann (1902–1999), the Eastern Orthodox theologian and historian Georges Florovsky (1893–1979), and the Catholic theologian Hans Urs von Balthasar (1905–1988). As basis for the analysis the author advocates two theses: 1) the spiritual interpretation of the world history as a salvation history represents a general feature of the entire Christian theological tradition, Eastern and Western alike; 2) scholarly-theological discussion about the subject of salvation history in Cullmann, Florovsky, and Balthasar shows the richness of their confessionally-defined starting points resulting in three complementary emphases. Namely, in Cullmann salvation history is discussed predominantly from the Biblical point of view, in Florovsky predominantly from the ecclesiological, whereas in Balthasar predominantly from the ethical one.

Key words: salvation history, revelation, ecumenism, theology of history, Oscar Cullmann, Georges Florovsky, Hans Urs von Balthasar

1. Uvod

Članek je v duhu ekumenskega povezovanja med krščanskimi veroizpovedmi posvečen analizi segmenta znanstveno-teološke obravnave tematike zgodovine odrešenja. Omenjena analiza zajema tri mednarodno prepoznavne avtorje iz 20. stoletja, ki delujejo obenem kot predstavniki teologije treh najpomembnejših vej krščanstva – katolištva, pravoslavja in protestantstva: luteranskega teologa Oscarja Cullmanna (1902–1999) z njegovo leta 1965 izdano monografsko študijo *Heil als Geschichte (Odrešenje kot zgodovina)*, pravoslavnega teologa in zgodovinarja Georgija Florovskega (1893–1979) z njegovimi pretežno eklesiološkimi spisi in katoliškega teologa Hansa Ursa von Balthasarja (1905–1988) z njegovo leta 1959 izdano razpravo *Theologie der Geschichte (Teologija zgodovine)*. Avtor članka pri tem zagovarja dve tezi. Prvič, duhovna interpretacija svetovne zgodovine v smislu zgodovine odrešenja predstavlja splošno značilnost celotne krščanske teološke tradicije, tako vzhodne kakor zahodne. Drugič, znanstveno-teološka obravnava tematike zgodovine odrešenja pri Cullmannu, pri Florovskem in pri Balthasarju prinaša tri komplementarne poudarke, ki kažejo na bogastvo njihovih lastnih konfesionalnih izhodišč. Pri Cullmannu je namreč zgodovina odrešenja obravnavana pretežno z biblijskega vidika, pri Florovskem pretežno z eklesiološkega, pri Balthasarju pa pretežno z etičnega vidika.

2. Zgodovina odrešenja kot splošna prvina krščanske teološke tradicije

Pojem zgodovine odrešenja se po svojem izvoru navezuje na svetopisemsko eksegezo in na teologijo zgodovine iz poznoantičnega patrističnega obdobja, ki je svetovni zgodovinski proces interpretirala v luči »božje previdnosti« in »ojkonomie«, to je: v luči skrbi ljubečega Boga za človeški rod (Špidlík 1986, 6–9; 157; Grant in Tracy 2000, 71–79; Averincev 2005, 125–130). Tolmačenje dolgega loka svetovnega zgodovinskega procesa na način zgodovine odrešenja je mogoče povezati z nekaterimi tako klasičnimi oziroma patrističnimi kakor tudi modernimi teologi z Vzhoda in Zahoda krščanskega sveta. Med klasičnimi vzhodnokrščanskimi avtorji je v tem kontekstu vredno izpostaviti eksegeta in teologa Origena, delujočega v prvi polovici 3. stoletja (2013, 280–281; 285–287; 315–317), in eksegeta in zgodovinopisca Evzebija iz Cezareje, delujočega v prvi polovici 4. stoletja (Maier 2007, 9–13; 16; 333; Cameron in Hall 1999, 2; 47; Averincev 2005, 132–133). Med klasičnimi zahodnimi avtorji pa v danem kontekstu ni mogoče izpustiti cerkvenega očeta Avgušтина iz Hipona, ki je deloval na prehodu iz 4. v 5. stoletje (Moreschini 2004, 456–457; O’Daly 2004, V; 27; 29–30; 35–37; 39). Odrešenjsko oziroma providencialistično razumevanje zgodovine je nadalje odsevalo v bizantinski državni ideologiji in v znatnem delu bizantinske historiografije, ki je med drugim vplivala na razumevanje preteklosti med srednjeveškimi Vzhodnimi Slovani (Naumova in Šiklo 2007, 17–18; 21–24). Sorodno dojetje in vrednotenje zgodovinskega procesa je mogoče opaziti tudi med poznoantičnimi krščanskimi

avtorji v zahodnem delu rimskega imperija, denimo pri Laktanciju, pri Oroziju in pri Rufinu, ki so živeli na prehodu iz 4. v 5. stoletje (Maver 2006; 2009; 2013, 61–66). V okviru obravnave duhovnega pomena zgodovine in razlaganja pojma zgodovine odrešenja med modernimi luteranskimi avtorji izstopa teolog Oscar Cullmann, med modernimi pravoslavnimi teolog in zgodovinar Georgij Florovski, med modernimi katoliškimi pa teolog Hans Urs von Balthasar.

Iz preučevanja in primerjanja zgoraj omenjenih piscev, na katere so vplivali različni intelektualni in družbeni tokovi v zgodovini krščanstva, je mogoče izpeljati sklep, da razumevanje svetovnega zgodovinskega procesa v luči »božje previdnosti« oziroma zgodovine odrešenja pomeni eno od najsplošnejših, skorajda univerzalnih značilnosti krščanske teološke tradicije. Razumevanje zgodovine kot zgodovine odrešenja je namreč mogoče očitno zaslediti že v judovskem in pozneje v poznoantičnem krščanskem kulturnem kontekstu (Bresciani 2016, 24–43), močno je navzoče v bizantinski in nasploh v srednjeveški teologiji in historiografiji (Ljubarskij 2011, 283), svoj pečat pa je pustilo tudi v teologiji moderne dobe. Tovrsten pogled na zgodovino je nadalje opazen pri vseh vejah krščanstva – pri pravoslavni, pri katoliški in pri luteranski. Tolmačenje zgodovine v luči božje »ojkonomije« pomeni celo temeljni mehanizem biblijske naracije, ki jo dejansko tvori izmenjavanje spomina in pozabe. Sklicevanje na spomin je rdeča nit biblijske vere – za starozavezni Izrael je verovati pomenilo, spominjati se Boga in njegovih del, opravljenih v človeku razumljivih zgodovinskih okoliščinah. Tragedija starozaveznega (judovskega) in novozaveznega (krščanskega) »izvoljenega ljudstva« se v tej luči razkriva kot pozeba zaveze oziroma zavezništva med Bogom in ljudmi. Odrešenje, ki prihaja po Kristusu in vzpostavlja novo zavezo, pomeni obnovitev zaveze, v kateri dobri in zvesti Bog ne pozabi na svoje obljube in še dalje ljubi svoje »izvoljeno ljudstvo« kljub njegovi nezvestobi. Splošni biblijski kontekst zaveze, obljube in zvestobe kaže na Kristusa, izpolnitelja vseh obljub. V zgodnjekrščanskem in v patrističnem smislu je spomin razumljen kot poglobljanje v Kristusovo skrivnost. Vanjo se je mogoče poglobljati predvsem skozi Sveto pismo in skozi liturgijo, znotraj nje pa skozi evharistijo, ki pričuje, da Kristus med ljudmi nadalje prebiva v svojem mističnem telesu, to je, Cerkvi. (Bresciani 2016, 24–25; 29; 38; Klun 2014, 225–228)

Krščanskim piscem, ki jih zaznamuje »branje« zgodovine v luči zgodovine odrešenja, je skupnih več pomembnih značilnosti. Pri vseh velja, da je Bog »gospodar zgodovine«. Bog je nadalje tisti, ki v zgodovino »vstopa« zaradi svoje ljubeče skrbi za človeka, da bi ga rešil spon greha in mu podaril »polnost življenja«. Celotna zgodovina je v tem duhu prizorišče srečevanja med Bogom in človekom. Pri omenjenih piscih velja tudi to, da so v svetovni zgodovini trije ključni dogodki, po katerih je treba dosledno presojeti vse preostale. To so: stvarjenje sveta, učlovečenje Jezusa Kristusa in drugi Kristusov prihod s poslednjo sodbo. V skladu s tovrstnim razumevanjem je zgodovina zaokrožena in razumljiva celota, saj ima svoje izhodišče (stvarjenje), vrhunec (učlovečenje) in konec (poslednja sodba). Zgodovina odrešenja se od tod kaže kot svojevrsten mehanizem duhovnega osmišljanja svetnih oziroma empirično preverljivih dogodkov, osebnosti in procesov. Dogodki, osebnosti in procesi so prikazani v luči simbolno nabite biblijske zgodovine, ki svoje

sporočilnosti ne izgubi s časovnim koncem posameznih biblijskih podob, dogodkov ali zgodb, temveč posreduje zgodovinsko ponavljajoče se mehanizme odnosov med Bogom in človekom – znotraj tega odnosa je mogoče prepoznavati vsakokratne specifičnosti na ozadju stalnih podobnosti. Pri vseh omenjenih piscih navsezadnje velja tudi to, da je zgodovino kot zgodovino odrešenja treba razbirati prek dveh temeljnih metod, ki resda izhajata iz patristične svetopisemske eksegeze; to sta tipološka metoda v skladu z načelom izpolnitve preteklih napovedi oziroma prerokb in alegorična v skladu z načelom ustaljenih literarnih podob z duhovnim pomenom. (Malmenvall 2015, 200–202; Bresciani 2016, 30–31; 39; 41–43; Averincev 2005, 121–127; Grant in Tracy 2000, 58–59; 68–70; 73–76)

3. Zgodovina odrešenja pri Oscarju Cullmannu

Pojma zgodovine odrešenja, kakor ga Oscar Cullmann obravnava v svojem delu *Heil als Geschichte*, ni mogoče neposredno zaslediti v biblijskih ali zgodnjekršćanskih besedilih. Po smislu se najbolj približuje starogrškemu novozaveznem izrazu »ojkonomija« (οἰκονομία), navzočemu zlasti v pismih apostola Pavla: dobesedno pomeni načrtovanje, gospodarjenje ali skrb za dom, v prenesenem duhovnem pomenu pa označuje »božjo previdnost« oziroma božjo ljubečo skrb za svet in človeštvo. (1967, 57–58) Raba pojma zgodovine odrešenja pri Cullmannu izhaja iz tradicije luteranskih teoloških razprav v 19. in v 20. stoletju glede pomena eshatologije v Novi zavezi. Cullmannovo stališče o eshatologiji je nekakšen »sredinski« odgovor, polemichen tako do sklepov francosko-nemškega teologa in filozofa Alberta Schweitzerja (1875–1965) kakor tudi do valižanskega bibličista Charlesa Harolda Dodda (1884–1973). Za prvega je novozavezno »božje kraljestvo« izključno prihodnja stvarnost, ki bo nastopila po poslednji sodbi oziroma »koncu časov«, za drugega pa je že v preteklosti uresničena stvarnost, ki jo bistveno zaznamuje Kristusovo učlovečenje. Cullmann v tem kontekstu ponuja rešitev, po kateri je »božje kraljestvo« že uresničena in še neuresničena stvarnost hkrati. Uresničena je že v osebnosti in dejanjih Jezusa Kristusa, ki je v točno določenem zgodovinskem trenutku izpolnil voljo Boga Očeta za odrešenje v spono greha ujetega človeškega rodu, s svojo polno in dokončno uresničitvijo pa bo »božje kraljestvo« nastopilo šele ob Kristusovem drugem prihodu in po vključitvi celotnega zgodovinskega časa v večnost. Od tod izvira v samem temelju Cullmannovega premisleka o biblijskem razodetju navzoče razumevanje razodetja kot odrešenjske zgodovine. Prav tako je pri njem nenehno navzoča napetost med »že« in »še ne« – napetost med že osmišljeno in izpolnjeno zgodovino, ki traja vse od Kristusove smrti na križu in vstajenja, na eni strani in še pričakovanim »koncem časov« na drugi strani. Napetost med »že« in »še ne« potemtakem onemogoča ločevanje med zgodovino odrešenja in eshatologijo – namesto tega ju Cullmann postavlja v medsebojno neločljiv odnos. (Jossa 2011, VII–X; Cullmann 1967, 20–21) Odločilna zmaga nad grehom je s smrtjo in vstajenjem božjega Sina resda že dobljena, a pot duhovnega vojskovanja, ki jo morajo v dobi pred »koncem časov« in pred dokončno božjo zmago nad zlom

po Kristusovem zgledu prehoditi njemu zvesti, še ni končana (Cullmann 1967, 26; 147–149; 180–181; Jossa 2011, XX–XXI). Zgodovina odrešenja tako neredko postane nekakšna »zgodovina pogube«, ki pa jo »božja previdnost« sčasoma obrne v dobro, v svojevrsten didaktični klic k spreobrnjenju in s tem dokaz, da ljubeči Bog grešnega človeštva nikoli ne zapusti. Tovrstna »božja previdnost« je, denimo, jasno opazna v odnosu med prvotnim »izvoljenim« hebrejskim ljudstvom in Jezusom Kristusom – judovska nevera v božjega Sina se kot posledica te nevere spremeni v priložnost za razširitev Kristusovega oznanila po vsem svetu oziroma k poganskim ljudstvom, ki postanejo del novega in širšega, krščanskega »izvoljenega ljudstva«. (Cullmann 1967, 59–60; 106)

Sprejetje Kristusovega odrešenjskega oznanila in z njim novega načina življenja pomeni umestitev v neko določeno pojmovanje zgodovine človeštva, ki jo opredeljujejo pričevanja o izkušenem delovanju Boga in priznavanje razodetja kot od zgodovine odvisne razsežnosti (3–4; 51–52; 66–67). V tesni povezavi z zgodovinsko naravo biblijskega razodetja Cullmann zavrača razlikovanje med »objektivnimi« in »subjektivnimi« prvinami v Svetem pismu, med prvinami, ki naj bi bile »objektivno« oziroma empirično preverljive na podlagi različnih zgodovinskih virov, in prvinami, ki naj bi bile značilne za »subjektivno« doživljanje in vrednotenje posameznih dogodkov in osebnosti znotraj neke določene – judovske ali krščanske – skupnosti. Po Cullmannu je namreč bistvena značilnost celotnega Svetega pisma in življenja prvotne Cerkve prav zgodovina odrešenja kot sklenjena celota dogodkov, zgledov in naukov, posredovana v ustni ali zapisani pripovedni obliki. Omenjeno celoto osmišljajo vera, spomin in pričevanje skupnosti – to je izročilo, ki jo očividci prenašajo naslednjim rodovom. Od tod dejansko odigrani dogodki kličejo po dopolnjeni razlagi in po nadaljnjem posredovanju glede na dotlej poznano celoto zgodovine odrešenja. Tako se, denimo, celoviti smisel Stare zaveze razkrije šele ob primerjavi in dopolnitvi z Novo zavezo, Kristusovo življenje pa dobi pomen šele po njegovem vstajenju in vnebohodu, to je, po izteku njegovega zemeljskega bivanja. Ključna metoda, po kateri je mogoče posamezne zgodovinske dogodke ali osebnosti prepoznavati in razlagati v smislu zgodovine odrešenja, je tipološka. V skladu s tipološko metodo starejši (denimo starozavezni) dogodki, osebnosti ali prerokbe dobijo potrditev in dopolnitev v poznejših (denimo novozaveznih) dogodkih. Tako se povzdignejo v vzorce oziroma tipe, ki omogočajo popolnejše razumevanje božjega delovanja skozi zgodovino človeštva – v luči usmerjenosti k središnji točki zgodovine, to je, k odrešenjskemu poslanstvu Jezusa Kristusa in k njegovi obljudi o drugem prihodu in o »koncu časov«. Občutljivost do zgodovine in razlaga smisla človekovega bivanja v luči Boga, ki se razodeva skozi čas, nadalje po Cullmannu pomenita bistveno posebnost krščanstva v odnosu do drugih antičnih verstev in filozofskih sistemov. (Cullmann 1967, 5–7; 33–35; 66–71; 80; 85; Jossa 2011, XII; XIV; XXXIV; XXXVI–XXXVII)

Od tod se Cullmann posveča prepoznavanju razlik med zgodovino odrešenja in splošno človeško zgodovino kot skupkom empirično preverljivih dogodkov in procesov. Empirično preverljive in kronološko razporejene prvine resda tvorijo tudi zgodovino odrešenja, vendar ta zgodovina z vidika moderne znanstvene histori-

ografije že po naravi nujno poteka razdrobljeno. Posamezni dogodki so tako namensko »izvzeti« iz posameznega geografsko ali časovno uokvirjenega zgodovinskega konteksta. Zgodovina odrešenja potemtakem ni enaka splošni človeški zgodovini, temveč znotraj nje zvesto sledi specifični »božji izbiri« dogodkov, osebnosti in procesov. Kar zadeva preteklost, Sveto pismo ponuja zadostno pomenljive interpretacije prerokb, ki so se uresničile prek božjega razodetja – predvsem s Kristusovim učlovečenjem, poučevanjem, trpljenjem, smrtjo in z vstajenjem. Kar zadeva sedanost in neeshatološko prihodnost, pa Sveto pismo sporoča zgolj to, da proces človeške zgodovine traja, pri tem pa ne daje oprijemljivih vnaprejšnjih odgovorov, skozi katere dogodke bo odseval njegov odrešenjski pomen. Če je vsakokratna sedanost znotraj zgodovine odrešenja med Kristusovim zemeljskim bivanjem in poslednjo sodbo razpeta med »že« in »še ne«, to označuje, da je sedanost neločljivo povezana tako s preteklostjo kakor tudi prihodnostjo in kot posledica tega pomeni nenehno napredujoči proces v smeri izteka zgodovine. Zgodovina odrešenja tako ne zadeva zgolj biblijske preteklosti, saj se prenaša tudi v nadaljnje življenje krščanske skupnosti. (Cullmann 1967, 61; 134; 137; 153; 275–276; Jossa 2011, XVII–XIX; XXII) Pomembno sredstvo za utrjevanje spomina na preteklo odrešenjsko delovanje »božje previdnosti« in obenem zavedanja o dejansko neprekinjeni navzočnosti Boga so zakramenti, zlasti krst in evharistija, ki vsaki generaciji verujočih omogočajo soudeleženo pri enakem Kristusovem delovanju, kakršnega so bili deležni apostoli med njegovim zemeljskim bivanjem (Jossa 2011, XLV).

4. Zgodovina odrešenja pri Georgiju Florovskem

Najizčrpnjše besedilo Georgija Florovskega, posvečeno tematiki zgodovine odrešenja, je bilo prvič objavljeno leta 1959 z naslovom Naloga krščanskega zgodovinarja (*The Predicament of the Christian Historian*). V njem Florovski izhaja iz prepričanja, da je krščanstvo »religija zgodovinarjev«. Krščanstvo po svojem bistvu pomeni dosledno upoštevanje pričevanja o točno določenih preteklih dogodkih, ki so v skladu z vero prepoznani kot resnični in odločilni za celotno stvarstvo in kot takšni označeni za »veličastna božja dela«. Celo obrazec krščanske veroizpovedi, sprejet na ekumenskem koncilu v Konstantinoplu leta 381, je po svojem bistvu besedilo, posvečeno tolmačenju zgodovine. V strnjeni obliki namreč zajema smisel bivanja človeštva in veseljstva znotraj ene same zgodovine odrešenja, ki je razprostranjena od stvarjenja do poslednje sodbe in do »konca časov«. Temelj krščanstva sestavljajo interpretacije o središčnem in vseobsegajočem pomenu točno določenih zgodovinskih dogodkov – učlovečenja, trpljenja, smrti in vstajenja božjega Sina. Kristus kot središče zgodovine po eni strani pomeni dopolnitev in dokončanje Stare zaveze, po drugi strani pa je nosilec in zagotovilo večnega življenja. V luči Kristusovega drugega prihoda je celotna zgodovina razumljena kot »napredovanje«, usmerjeno h »koncu«, kot razkrivanje splošno veljavnega smisla skozi posamezne dogodke in osebnosti. Glede na tovrstno tolmačenje, ki zgodovino

vinski proces označuje za univerzalnega in partikularnega hkrati, so vsi posamezni dogodki umeščeni v okvir zgodovine odrešenja. Krščanska vera se potemtakem kaže kot »vsakodnevno povabilo« k preučevanju zgodovine. (1974, 31–32; 58–60)

Florovski prepoznava kontinuiteto med starozaveznim »izvoljenim ljudstvom« in Cerkvijo¹ vse do današnjih dni. Prepričan je, da je v Svetem pismu zabeleženo božje razodetje kot pot Boga znotraj zgodovine človeštva, ki svoj vrhunec doseže v tem, da je Bog sam kot oseba vstopil v zgodovino in postavil Cerkev, svoje mistično telo, navzoče v svetu. Florovski zagovarja tipološko interpretacijo Biblije in zgodovine nasploh – dinamika napovedi in izpolnitve se mu kaže kot temeljni mehanizem božjega razodetja. Sveto pismo zato dojema kot zgodovinsko besedilo, kot zabeležbo božjih dejanj in razodetja osebnega Boga, nikakor pa ne v smislu zbirke razpravljanj o Bogu. Pomen Svetega pisma je kot posledica tega mogoče razumeti zgolj po veri v Jezusa Kristusa in prek vključenosti v njegovo mistično telo. (Florovsky 1974, 62–63; Florovsky 1972a, 21–23; Williams 1993, 322–323) Biblija se Florovskemu kaže kot sveta knjiga, ki je v prvi vrsti naslovljena na člane Cerkve. Ne glede na različni izvor posameznih biblijskih besedil je Sveto pismo kot celota »stvaritev skupnosti verujočih«, tako starozavezne hebrejske kakor tudi poznejše krščanske skupnosti. Sveto pismo je izbor posameznih besedil, ki jih je potrdila zlasti liturgična raba znotraj skupnosti verujočih in pozneje tudi uradna avtoriteta krščanske Cerkve s svojim apostolskim nasledstvom in z ekumenskimi koncili. Čeprav oznanilo prihaja od Boga, je skupnost verujočih tista, ki jamči za njegovo resničnost in pravilno razumevanje. Biblija kot celota je bila namreč ustvarjena v skupnosti in za skupnost na temelju njene izkušnje Boga. To nadalje pomeni, da Svetega pisma in skupnosti ni mogoče ločevati. Še več, prav Cerkev je tista, ki med Kristusovim vstajenjem in njegovim drugim prihodom ohranja in posreduje pristno oznanilo o »božjem kraljestvu«. (Florovsky 1972a, 17–18; 25)

Kar se skozi Sveto pismo razodeva, je nenehna božja skrb (»ojkonomija«) za človeka. Tako v Stari kakor tudi Novi zavezi, ki se nadaljuje v življenju Cerkve, obstajata dva sogovornika – Bog in človek znotraj dinamike medsebojnega srečevanja. Človekov svobodni odgovor je že vključen v skrivnost božjega delovanja in sestavlja nepogrešljiv člen zgodovine odrešenja. To je zgodovina, ki prikazuje človeka v njegovi poslušnosti Bogu in hkrati v uporih proti njemu, v človekovem padcu in odrešitvi. Oznanjanje svetopisemskega razodetja zadeva sam smisel obstoja Cerkve, ki ob navdihih Svetega Duha oznanjuje z razlagalno besedo in s pričevanjem o življenju v skladu z božjimi zapovedmi. Pričevanje Cerkve vsakokrat znova najde potrditev izročila skozi življenje svetnikov in skozi svojo lastno zgodovino – Kristus je v njej ves čas navzoč kot glava svojega telesa in v njej še dalje opravlja svoje odrešensko poslanstvo. Zgolj prek pridružitve izkušnji vere znotraj Cerkve postane Nova zaveza v polnosti živa. Od tod postane jasno, da je tudi zgodovina Cerkve zgodovina odrešenja. (20–22; 25–26) Po Florovskem je prav oznanilo, vsebovano v Novi zavezi, tisto, ki zgodovini podeljuje smisel oziroma »časovno pušči-

¹ Ko Florovski uporablja izraz Cerkev, ima vselej v mislih pravoslavno Cerkev (kot celoto, sestavljeno iz krajevnih Cerkva), ki je zanj edina in prava Kristusova Cerkev.

co«, usmerjeno k središču (Kristusu) ter k cilju in koncu (večnosti). V Kristusu in po njem je bila razsežnost časa prvič korenito in eksistencialno ovrednotena. Zgodovina je postala dokončno sveta, ko se je Beseda učlovečila in s tem postala del človeku dostopne časovnosti. Kristus je odtlej večno bivajoč v svojem mističnem telesu Cerkvi, v kateri se nadaljuje zgodovina odrešenja – zgodovina odrešenja namreč traja vse do Kristusovega drugega prihoda. Kristus tako še dalje posega v zgodovino, najzanesljivejše pričevanje o njegovem nadaljnjem delovanju pa je zgodovina Cerkve. Ta zgodovina pomeni skrivnostni proces oblikovanja odrešene človeštva, ki se bo dopolnil ob »koncu časov«. Skozi zgodovino Cerkve se namreč razkrivajo »večne krščanske vrednote«, ki presegajo vsakokratno družbeno-zgodovinsko spremenljivost. Čeprav je tudi v zgodovini Cerkve z vidika večnega življenja veliko bodisi nečastnih ali nepomembnih dogodkov, v njej obstajajo »stalne strukture« na področju obredja, nauka in notranje ureditve, ki zadevajo njeno bistvo in ji podeljujejo »večno obliko«. (Florovsky 1974, 54; 58; 62–63; 1972a, 19; Williams 1993, 320; 322)

Pogoj za ustrezno razumevanje Svetega pisma je po Florovskem osvojitve duha, vsebovanega v evangelijih. To je duh spokorjenosti oziroma »spremembe mišljenja« (gr. μετανοια) – globinsko preoblikovanje posameznikovega miselnega in čustvenega stanja, ki se začne z odrekanjem samemu sebi. Zavezanost odrekanju samemu sebi pomeni najprej priznavanje »odrešenskega oznanila«, posredovanega po neprekinjenem izročilu Cerkve, ki ga zaobjema obrazec veroizpovedi. Takšno ravnanje onemogoča, da bi se posamezni vernik odtrgal od Cerkve oziroma osamil v omejenih prepričanjih svoje lastne dobe. Florovskemu se namreč merilo izročila ne zdi ostanek preteklosti, temveč »moč Svetega Duha«. Cerkev tako pričuje o božjem »vstopanju« v človeško zgodovino, zapisanem v Svetem pismu, ki izhaja iz Cerkve in vodi k njej. Iz tega sledi, da Cerkev prek učiteljstva, ki ga v prvi vrsti izvajajo škofje kot nasledniki apostolov, ob navdihih Svetega Duha nadalje razlaga v Svetem pismu predstavljeno božje razodetje. Zgolj vera je tista, ki predvideva poslušnost izročilu in preteklim pričevalcem oziroma svetnikom, katerih življenje je, v skladu z izročilom, že obrodilo sadove in s tem potrdilo izročilo, kateremu so bili poslušni. V tem oziru Florovski zatrjuje, da nihče ne more imeti koristi od branja Svetega pisma, če predtem ni »zaljubljen v Kristusa«. Kristus namreč ni besedilo, temveč živa Oseba, ki živi v svojem mističnem telesu, to je Cerkvi. (Florovsky 1972b, 10–14; 16; 1972a, 21)

5. Zgodovina odrešenja pri Hansu Ursu von Balthasarju

Hans Urs von Balthasar pri obravnavi teološkega pomena zgodovine v razpravi *Theologie der Geschichte* izhaja s stališča, da je za ustrezno razumevanje zgodovinskega procesa kot sklenjene celote treba poiskati neki določen zgodovinski subjekt, ki po svoji splošni normativnosti zaobjema celotno svetovno zgodovino in ji podeljuje smisel. Ker tovrstnega subjekta ni mogoče najti pri nobenem človeku, saj je vsak posameznik omejen tako po svojem intelektualnem in moralnem

dometu kakor tudi po času zemeljskega bivanja, lahko zgodovini podeljuje smisel zgolj Bog. Bog jo osmišlja v odnosu do preteklosti in do sedanjosti, ki je v njegovih rokah. Toda Bog kot normativni osmišljevalec zgodovine mora biti po Balthasarju »blizu ljudem«, poznati mora njihove izkušnje, stiske in minljivost in se zavzeti za njihovo odrešenje, brez katerega zgodovina ostane brez cilja. Bog, ki popolnoma in dokončno osmišlja zgodovino, je Bog, ki je postal človek in človeškemu rodu odprl pot k očiščenju od zla. Bog, ki popolnoma in dokončno osmišlja zgodovino, je po Balthasarju druga božja oseba, Jezus Kristus kot Odrešenik sveta. (1959, 11; 13) Življenje Jezusa Kristusa ni nič drugega kakor popolno izpraznjenje (gr. κένωσις) Boga samega na raven človeka; s tem je Bog postal enak človeku, razen v grehu (Heb 4,15). Zgolj tako je lahko Bog v samem sebi zaobjel celotno človeštvo in mu podelil dar odrešenja. Zato se Kristus kaže kot središče zgodovine, ki podeljuje ključ za razumevanje stvarstva in Boga samega. Kristus ni središče zgodovine zgolj zaradi svojih besed in dejanj, temveč predvsem zaradi svoje eksistence, središče je predvsem zato, ker je Oseba. Že samo učlovečenje Jezusa Kristusa pomeni izpolnitev starozaveznih prerokb oziroma božjih obljub, s tem pa potrjuje zvestobo Boga v odnosu do ljudi. Učlovečenje Jezusa Kristusa tako kaže na odločilno točko v razvoju zgodovine odrešenja, ki je usmerjena prav nanj in v njem doseže vrhunec. Kristusovo pričevanje o Očetu vsakršno teološko refleksijo »prisiljuje« v upoštevanje zgodovinske razsežnosti Kristusovega življenja. Od tod izhaja, da teologija ne more biti nikoli ločena od specifičnosti »dogodka« Jezusa Kristusa znotraj zgodovinskega časa in geografskega prostora. Krščansko oznanilo in zvestoba Kristusu temeljita na pričevanju o izkušeni resničnosti Kristusovega vstopa v človeški čas in prostor. (1959, 14–15; 18–19; 41) V Jezusu Kristusu najgloblji smisel oziroma večni *Logos* ni abstraktno zamejen z idejami, vrednotami in zapovedmi, saj se Jezus Kristus kot dokončni in učlovečeni (»historizirani«) *Logos* izkaže za sestavni del zgodovine. V Kristusovem življenju sta namreč dejstvena in normativna razsežnost združeni. Zgodovinsko življenje *Logosa* je pravi svet idej in naukov, od katerih stvarstvo prejema svojo urejenost. Zgodovinsko življenje Jezusa Kristusa je »izvir« slehernega zgodovinskega dogodka, »izvir« dogodka, iz katerega priteka celotna zgodovina – pred Kristusom in po njem – in v katerem ima svoje središče. (20–21)

Kristus je središče zgodovine predvsem zato, ker je zgled zmage dobrega nad zlom. Skupaj s tem dobesečno uteleša obnovitev in izpolnitev pristne človeške narave, ki je bila značilna za Adama in Evo pred padcem. Kristusov zgled se kaže v prostovoljni pokornosti Bogu Očetu. Sprejemanje vsega, kar prihaja od Očeta, utemeljuje časovno razsežnost božjega Sina. Vase namreč ne sprejema ničesar, kar ne prihaja od Očeta, ki se mu ves čas izroča kot čista ljubezen. (26–27) Kristusovo vključevanje in povzdigovanje zgodovine se razkriva predvsem v tem, da ne prehitveva Očetove volje in kot posledica tega čaka na »uro svojega Očeta«. Tako ne dela tistega, kar je značilno za padlo človeško naravo – ne prilašča si časa in zanj predvidene »božje previdnosti«. Ker Bog vsakemu človeku namerava izročiti vse darove, človek pa jih mora sprejeti zgolj in šele takrat, ko mu jih izroči Bog, je bistvo vsake neposlušnosti in – kot posledica tega – greha prehitvevanje oziroma prilaščanje časa. Obnovitev »božjega reda«, ki ga s svojo smrtjo in vstajenjem

opravi Sin, pomeni vzpostavitev nasprotja prehitevanja, to je, potrpežljivosti in stanovitnosti, ki se po Kristusu izkaže za temeljno življenjsko držo vsakega Bogu vdanega človeka. Na tej podlagi Balthasar zagovarja stališče, da je bistvo krščanske vere v zgledovanju po življenju Jezusa Kristusa, ki ga opredeljuje poslušnost Očetovi volji, to pa pomeni odprtost do božjega vodenja zgodovine. (27–30) Najpomembnejša praktična posledica božjega vstopa v zgodovino prek Jezusa Kristusa je spoznanje, da je krščanska vera pristno posnemanje božjega Sina. Živeti v veri, upanju in ljubezni po Balthasarju pomeni posnemati Kristusovo zvesto potrpežljivost, s katero pričuje o času, ki ima svoj smisel v večnosti. (37–38)

Pomen Kristusovega življenja je v tem, da se je Bog po njem razodel svetu kot odgovor na bedno stanje celotnega človeštva, ki je zaradi greha usodno zapravilo zvestobo do svojega Stvarnika. Kakor je bil greh vzrok za Kristusovo smrt na križu, brez katere človeški rod ne bi prejel daru odrešenja, tako je prav križ kot obsodba za greh, ki se je zgrnila na nedolžno in prostovoljno žrtev v osebi Jezusa Kristusa, podelil ljudem možnost novega življenja. (50–51) Kristusovo življenje, smrt in vstajenje so potemtakem preoblikovali in osmislili vsa druga človeška življenja. Če biblijski in nasploh svetovni dogodki niso razumljeni na način utemeljenosti v svojem vrhuncu in središču, ki je Kristus, postanejo nepovezani oziroma izgubljeni v času – brez Kristusa jih ni mogoče umestiti v tok zgodovine srečevanja med Bogom in ljudmi. Če Abrahamovo žrtvovanje Izaka, denimo, ni razumljeno kot napoved Kalvarije, postane ločeno od preostalih dogodkov zgodovine in pravzaprav ne pomeni nič. Podobno je treba razumevati tudi dejanja in dogodke, ki izhajajo iz obdobja po Kristusu, to je, v okviru življenja Cerkve. Vsakršno dejanje, porojeno iz iskrene vere, nima zgolj posledic za časovno in krajevno omejeno sedanost ali bližnjo prihodnost, temveč tudi za daljno prihodnost, spreminjajoč tek zgodovine na svetovni ravni. Vse človeške odločitve in dejanja, tako pretekla kakor tudi prihodnja, pa so podrejena učlovečenemu božjemu Sinu. Prav on bo namreč ob »koncu časov« sodnik »živih in mrtvih«. V svoji sodbi bo še posebej upošteval vse tiste, ki so delovali za preobražanje sveta v smeri dobrega. Svetniki so namreč njegove nevidne sile za preobražanje sveta, ki odločilno prispevajo k izidu poslednje sodbe. (58–61)

Kristus po Balthasarju pomeni središče in vrhunec zgodovine tudi zato, ker se po smrti in vstajenju ne »umakne« v oddaljenost nebes, temveč živi in deluje dalje v svojem mističnem telesu, to je: v Cerkvi. V Cerkvi živi in deluje po zakramentih, ki so vidne snovne podobe delovanja nevidnega Boga. Zakrament, prek katerega je Kristusova živost najizraziteje poudarjena, je evharistija. V evharistiji je Kristus resnično navzoč kot vstali zmagovalec nad smrtjo, kot nekdo, ki skozi stoletja zvesto spremlja svoje učence, in kot nekdo, ki obljublja eshatološki čas oziroma poziva k naravnosti v smer »konca časov«. Zakramenti s svojimi vidnimi podobami, ki ne prinašajo neposredne Kristusove navzočnosti v utelešeni obliki, nadalje razodevajo resnico, da se je mogoče z Bogom združevati zgolj po veri vanj. Prav vera je sad Nove zaveze kot večnega zavezništva med Bogom in ljudmi. Milosti za krepostno življenje, ki jih Bog posreduje po zakramentih, niso ločene od Kristusa, ki je v nekem določenem času in prostoru postal človek. Prav tako niso ločene od njegovega odnosa s Cerkvijo, ki še dalje pričuje o njegovi zgodovinsko-

sti in se pomika poslednji sodbi naproti. Kristusova navzočnost v zakramentih označuje prav navzočnost večnosti v vsakokratni časovni in snovni omejenosti – prek zakramentov postaja večnost vselej sedanja in sodobna. (70–75)

6. Ekumenska sinteza zgodovine odrešenja

Na podlagi opravljene analize pogledov Oscarja Cullmanna, Georgija Florovskega in Hansa Ursa von Balthasarja je mogoče predložiti splošni sklep: vsak od treh avtorjev ponuja svoje lastne, izčrpno predstavljene odtenke razumevanja teološke kategorije zgodovine odrešenja. Pronicljivost omenjenih treh avtorjev prihaja do izraza zlasti ob iskanju njihovih skupnih in obenem medsebojno različnih izpeljav. Znanstveno-teološka obravnava tematike zgodovine odrešenja pri Cullmannu, Florovskem in Balthasarju prinaša tri komplementarne poudarke, ki ne kažejo zgolj na tri medsebojno različne, a hkrati primerljive avtorske tendence oziroma vidike razumevanja zgodovine odrešenja, temveč tudi na bogastvo njihovih lastnih konfesionalnih izhodišč. Pri Cullmannu je namreč zgodovina odrešenja obravnavana pretežno z biblijskega vidika, pri Florovskem pretežno z ekleziološkega, pri Balthasarju pa pretežno z etičnega vidika. Tako vsak od teh treh analiziranih teologov deluje tudi kot predstavnik svoje lastne veje krščanstva – Cullmann značilno biblijsko usmerjene luteranske, Florovski značilno ekleziološko usmerjene pravoslavne in Balthasar značilno etično usmerjene katoliške veje. Prepoznavanje in eklektično sprejemanje vseh treh ugotovljenih vidikov zgodovine odrešenja – biblijskega, ekleziološkega in etičnega – omogoča globlje in razmeroma celovito razumevanje zgodovine odrešenja, ki je po svojem bistvu ekumensko oziroma krščansko univerzalno.

Vsi trije ugotovljeni vidiki zgodovine odrešenja se pri vseh treh avtorjih stekajo k istemu »skupnemu imenovalcu«, to je, k priznavanju neprecenljivega pomena skupnosti vernih oziroma Cerkve. Zgodovina odrešenja se zato kaže kot nujno skupnostna oziroma komunitarna teološka kategorija. Njeno ustrezno interpretacijo in obenem neusahljivo aktualnost omogoča umeščenost v skupnost pod vodstvom avtoritet (škofovskega zbora), ki se sklicujejo na apostolsko nasledstvo in skrbijo za obhajanje zakramentov, zlasti evharistije kot najočitnejšega znamenja navzočnosti Jezusa Kristusa v Cerkvi. V tem oziru tudi Sveto pismo kot sklenjena celota, predstavljajoč ključni vir krščanske vere, izhaja prav iz Cerkve in potrjuje njeno delovanje. Skupnostna narava Svetega pisma in zgodovine odrešenja priča o tem, da krščanstvo ni toliko »religija knjige«, temveč predvsem občestvo z Bogom in z ljudmi, ki se napaja pri izročilu in pri zakramentih. Prek prepoznavanja in eklektičnega prevzemanja biblijskega, ekleziološkega in etičnega vidika zgodovine odrešenja je mogoče opaziti, da je pri vseh treh omenjenih avtorjih najti več skupnih in medsebojno skladnih potez kakor pa tistih, ki bi jih bilo treba označiti za divergentne. Iz omenjenega je mogoče potegniti sklep, da opravljena analiza pogledov vseh treh avtorjev odpira pot do plodnega teološkega ekumenizma na področju nadaljnega preučevanja tematike zgodovine odrešenja. Kljub opazni načelni sorodnosti med pogledi Cullmanna, Florovskega in Balthasarja se skozi ana-

lizo njihovega obravnavanja zgodovine odrešenja kažejo tudi pomanjkljivosti oziroma nedoslednosti na ravni natančnejšega razumevanja pomembnih pojmov in od njih odvisnih izpeljav. Isti pojmi – denimo Cerkev, izročilo, apostolsko nasledstvo, zakramenti, evharistija – imajo pri vsakem avtorju svoj pomen, ki izhaja iz njihovega lastnega intelektualnega in konfesionalnega konteksta. Popolno združevanje njihovih pogledov in enotna interpretacija kategorije zgodovine odrešenja se tako izkaže za neizvedljivo.

Reference

- Averincev, Sergej.** 2005. *Poetika zgodnjebizantinske literature*. Prev. Pavle Rak. Ljubljana: KUD Logos.
- Balthasar, Hans Urs von.** 1959. *Theologie der Geschichte: ein Grundriss (neue Fassung)*. Einsiedeln: Johannes Verlag.
- Bresciani, David.** 2016. *La porta dell'eternità: la memoria in Alexander Schmemmann*. Rim: Lipa.
- Cameron, Averil, in Stuart Hall, ur., prev.** 1999. *Eusebius, Life of Constantine*. New York: Oxford University Press.
- Cullmann, Oscar.** 1967. *Heil als Geschichte*. 2. izd. Tübingen: J. C. B. Mohr.
- Florovsky, Georges.** 1972a. Revelation and Interpretation. V: *Collected Works of Georges Florovsky*. Zv. 1: *Bible, Church, Tradition: An Eastern Orthodox View*, 17–36. Belmont: Norland Publishing Company.
- — —. 1972b. The Lost Scriptural Mind. V: *Collected Works of Georges Florovsky*. Zv. 1: *Bible, Church, Tradition: An Eastern Orthodox View*, 9–16. Belmont: Norland Publishing Company.
- — —. 1974. The Predicament of the Christian Historian. V: *Collected Works of Georges Florovsky*. Zv. 2: *Christianity and Culture*, 31–66. Belmont: Norland Publishing Company.
- Grant, Robert, in Davis Tracy.** 2000. *Kratka zgodovina interpretacije Biblije*. Prev. Janko Lozar. Ljubljana: Nova revija.
- Jossa, Giorgio.** 2011. La risposta di O. Cullmann alla scuola bultmanniana sul problema della rivelazione come storia. V: Oscar Cullmann. *Il mistero della redenzione nella storia*, V–L. Ur., prev. Giorgio Jossa. Bologna: EDB.
- Klun, Branko.** 2014. *Onkraj biti: biblični odmevi v postmoderni misli*. Ljubljana: KUD Logos.
- Ljubarskij, Jakov.** 2011. *Vizantijske istoriki i pisatelji*. Sankt Peterburg: Aletejja.
- Maier, Paul R., ur.** 2007. *Eusebius, The Church History*. Grand Rapids: Kregel Academic & Professional.
- Malmenvall, Simon.** 2015. Kijevska Rusija in Pripoved o minulih letih. V: *Pripoved o minulih letih*, 175–239. Ur. Blaž Podlesnik. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Maver, Aleš.** 2006. *Qui primus Romanorum principum maiestatem Dei singularis ac veri cognovisti*: paberki o Konstantinovi podobi pri krščanskih latinskih zgodovinarjih 4. in 5. stoletja. Keria 8, št. 2:59–77.
- — —. 2009. *Religiosi et profani principes: rimski cesarji od Avgusta do Teodozija v latinskem krščanskem zgodovinopisju 4. in 5. stoletja*. Maribor: Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča.
- — —. 2013. Rufinova cerkvena zgodovina na križišču Vzhoda in Zahoda. *Edinost in dialog* 1, št. 1/2:59–74.
- Moreschini, Claudio.** 2004. *Storia della filosofia patristica*. Brescia: Editrice Morcelliana.
- Naumova, Galina R., in Alla E. Šiklo.** 2007. *Istoriografija istorii Rossii*. Moskva: Akademija.
- O'Daly, Gerard.** 2004. *Augustine's City of God: A Reader's Guide*. New York: Oxford University Press.
- Origen.** 2013. *O počelih*. Prev. Neža Sagadin in Gorazd Kocijančič. Ljubljana: KUD Logos.
- Špidlík, Tomáš.** 1986. *The Spirituality of the Christian East: a Systematic Handbook*. Prev. Anthony P. Gythiel. Kalamazoo: Cistercian Publications.
- Williams, George H.** 1993. The Neo-Patristic Synthesis of Georges Florovsky. V: *George Florovsky: Russian Intellectual and Orthodox Churchman*, 287–340. Ur. Andrew Blane. Crestwood: St. Vladimir's Seminary Press.